

Ogen op steeltjes: slakken op de kaart gezet

Takkenweer is prima slakkenweer

Hommels, tuinvogels en vlinders waren drie van de vier onderwerpen van de afgelopen waarnemingsprojecten van de KNNV onder de noemer 'Natuur aan huis', een vierjarenplan. Het vierde en laatste onderwerp was nog niet nader gedefinieerd, maar moest ook weer te vinden zijn in de eigen tuin of woonomgeving.

Het idee om voor het thema slakken te kiezen werd wakker gemaakt door een van de redacteurs van *Natura*, Louis Boumans die daartoe was benaderd door Stichting ANEMOON. Deze stichting is, samen met EIS-Nederland al enige jaren bezig met het Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM). Hierin participeren nog meer instanties, zoals de Nederlandse Malacologische Vereniging. Men overwoog een slakkenwaarnemingskaart te laten drukken en met *Natura* mee te verspreiden en de vraag was wat dat zou gaan kosten. Als dat plannetje werd uitgevoerd zouden alleen KNNV-leden mee kunnen doen en het zou toch veel leuker zijn als een groot publiek mee kon doen met een project. Slakken hebben bij velen een slechte naam en worden door tuinliefhebbers verafschuwde. Niet terecht natuurlijk en daar zou toch echt wat aan moeten worden gedaan. Dan is een waarnemingsproject een prachtig middel om de slakken eens in het zonnetje te zetten, figuurlijk dan, want ze hebben er een vreselijke hekel aan. Zo kreeg het slakkenproject gestalte en hoe meer erover gesproken werd des te meer mensen het idee omarmden. Hoe meer je van die beestjes weet, hoe enthousiaster je wordt.

MEDIA-AANDACHT

De KNNV heeft er geen spijt van gekregen. De aandacht die dit project heeft gekregen in de pers en via andere media is groot geweest. Alle landelijke dagbladen hebben er in grote artikelen aandacht aan besteed en verschillende radiostations hebben interviews gevraagd. Hanny Reneman, de schrijfster van de rubriek *Slakken als huisdier* die het afgelopen jaar in *Natura* verscheen, is zelfs bij RTL-programma *Lijn4* iets over haar slakken komen vertellen. Dat was een leuke uitzending, waarbij de nadruk lag op het feit dat slakken erg aardige dieren zijn.

IF YOU CAN'T BEAT THEM, EAT THEM

Dit project maakte ook bij het publiek veel los. Het KNNV-bureau werd overspoeld met telefoontjes en brieven met vooral vragen over hoe van slakken te kunnen worden verlost. Via het project is vooral geprobeerd uit te dragen dat dát nou juist niet de bedoeling was, maar dat het mogelijk is de tuin zo te beheren dat ook slakken er ongestoord kunnen leven en deel uitmaken van het grote geheel, zoals dat in de natuur bedoeld is.

Als een gekkigheidje is geopperd om de Segrijnslakken dan maar op te eten als het echt de spuigaten uitloopt, indachtig de Britse zegswijze "If you can't beat them, eat them". (De echte uitdrukking is: "if you can't beat them, join them." De variatie "eat them" is van Rykel de Bruyne en is al geopperd in het boek *Van Nonnetje tot Tonnetje*). Dat werd niet door iedereen begrepen.

De Gewone tuinslak is de meest geziene soort. Deze slak is maar liefst achthonderdvijftig keer gemeld.

FOTO: ANNELIES RÖMER.
ALLE SLAKKENTEKENINGEN BIJ DIT ARTIKEL ZIJN GEMAAKT DOOR RENÉE DEN BESTEN. DEZE TEKENINGEN WAREN OOK TE VINDEN OP DE WAARNEMINGSKAART VAN HET KNNV-PROJECT 'OGEN OP STEELTJES'.

DE RESULTATEN VAN HET KNNV-PROJECT 'OGEN OP STEELTJES'

Aantal waarnemingen	4361
Aantal waarnemingen via website	1985 (46 %)
Aantal waarnemingen via kaarten	2376 (54 %)
Aantal waarnemers	circa 700

Boven: Slakkenonderzoek van de KNNV-afdeling Haarlem in Thijsses Hof.
FOTO: ANNEKE KOPER

SEGRIJNSLAK

De Segrijnslak is verreweg de meest gehate slak. De waarnemingen komen voornamelijk uit 'de eigen tuin'. Vaak vergezeld van cijferlijsten, ingestuurd "om te laten zien hoe moeilijk het leven van een tuinbezitter is". Inderdaad: ze zitten inmiddels door het hele land, ze planten zich zeer snel voort, groeien snel, eten vrijwel alles, van planten tot papier tot stopverf. Toch... wie er een tijdje naar kijkt ziet grote verschillen in kleur, vorm en gedrag onderling. Als dier best wel leuk.

Behalve dat het erg ingewikkeld is en een langdurig proces om de slakken te bereiden, was het advies niet serieus bedoeld, want het is voor slakken allerminst een zachte dood, maar wel snel en minder erg dan slakkenkorrels of zout strooien. Klaarmaken ging dan ook menig een te ver, hoewel desondanks slechts weinigen de Segrijnslak koesteren. Bijna iedereen deelde mee deze slak 'over de schutting' te zetten. En hopelijk bleef het daarbij en werden er geen hardere maatregelen genomen. Ook de meeste naaktslakken werden op die manier afgevoerd. Uit de vele brieven bleek dat er ook wel slakkenliefhebbers bestaan en dan niet als consument, maar helaas waren de haters in de meerderheid.

OP DE KAART

Het is gelukt om de slakken weer op de kaart te zetten, letterlijk en figuurlijk. De gegevens die dit project heeft opgeleverd, zijn gebruikt voor het atlasproject. Leuke waarnemingen hebben weer wat meer lege plekken op de kaart ingevuld en hierdoor weer bijgedragen aan de kennis over de Nederlandse landslakken. Wie ook in de periode na het project gegevens wil doorgeven over (alle) in Nederland gevonden landslakken, zoetwater- en zeemollusken, kan als vanouds de data doorgeven aan het Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM).

Zo'n zevenhonderd waarnemers hebben slakken gemeld, bijna de helft via de website, de anderen via de zoekkaart. De drie meest waargenomen soorten zijn de Gewone tuinslak, de Segrijnslak en de Grote wegslak. Vooral de kleine slakken zijn minder gemeld, waarschijnlijk door hun onopvallendheid. Leuk is dat het kleinere Boerenknoopje door veel mensen werd gezien; dat is dan ook een zeer leuk en herkenbaar slakje. De winterslak bij uitstek, de Glasslak, werd weinig gemeld, waarschijnlijk omdat maar weinig mensen in de winter naar slakken kijken. De favoriete plek voor het waarnemen van slakken was de eigen tuin, maar ook kwamen er waarnemingen binnen uit parken, bos en volkstuinten. De meeste vondsten werden in mei en juni gedaan, hoewel slakken met goed zoeken het hele jaar door te vinden zijn. In totaal konden 4357 waarnemingen worden verwerkt voor dit verslag (zie Figuur 1). In de nabije toekomst worden door Stichting ANEMOON de gegevens verder geanalyseerd en nieuwe vindplaatsen nagekeken.

Figuur 1. Alle plekken in Nederland waarvandaan slakken zijn gemeld in 2005.

Tabel 1
Aantal waarnemingen per maand

maand	aantal
1	1
2	15
3	222
4	501
5	916
6	802
7	590
8	459
9	407
10	217
11	65
12	11

Tabel 2
Aantal waarnemingen per biotoop

biotoop	aantal
tuin	1393
overig	125
bos	123
park	108
volkstuint	88
wegberm	74
duin	28
weide	16
moeras	13
stadscentrum	9
heide	5
kwelder wad inlagen	2
strand	1

Figuur 2. Maximale aantallen van de Wijngaardslak, gebaseerd op waarnemingen uit 2005. De meeste waarnemingen komen uit de duinen en Zuid-Limburg. Andere stippen geven aan waar de soort geïntroduceerd is.

WIJNGAARDSLAK

De Wijngaardslak is in Nederland in een aantal kerngebieden (kalkrijke duinen en Zuid-Limburg) een algemene verschijning en komt daar soms ook in hoge aantallen voor. Ook in andere delen van het land werd de soort waargenomen, maar dan in lage dichtheden. Soms worden Wijngaardslakken meegenomen uit het buitenland en succesvolle introductie kunnen leiden tot een grote populatie buiten de kalkgebieden, zoals in Zuidoost Friesland en waarschijnlijk ook in Boswachterij Austerlitz (zie Figuur 2). Andere vindplaatsen betreffen vaak volkstuintjes en heemtuinen waar de soort is aangevoerd of uitgezet. Sommige waarnemers gaven zelfs toe zelf slakken uit België en Frankrijk in hun tuin te hebben uitgezet.

SEGRIJNSLAK

De Segrijnslak is vaak door waarnemers op de invulkaarten grappend veranderd in sagrijnslak, sjagerijnslak, chagrijnslak, etcetera. Dat sloeg dan uiteraard op de waarnemers (tuinbezitters) zelf. De Segrijnslak is een ingevoerde soort. Hij leeft nog geen eeuw in Nederland, maar is inmiddels door het hele land aanwezig, zowel in tuinen als daarbuiten. Nog het minst te vinden in 'echte' natuurgebieden.

GEWONE TUINSLAK EN WITGERANDE TUINSLAK

De Gewone en de Witgerande tuinslak zijn voor kenners niet altijd 1-2-3 uit elkaar te houden; voor 'beginners' is dit al helemaal moeilijk. Zowel de 'Gewone' als de

'Witrand' hebben alle mogelijke kleuren en alle mogelijk streppatronen. Alleen de witrand heeft een echt witte mondrand. Deze leeft oorspronkelijk vooral in kalkgebieden als Limburg en het gebied rond Nijmegen. Maar ook elders zitten verspreide populaties. Aan de kenners is het nu om uit te zoeken welke waarnemingen inderdaad van 'echte' witranders zijn (en of het project inderdaad nieuwe vindplaatsen opleverde, zoals het doel van opname op de kaart was). Veel mensen hebben mogelijk zwartgerande ook als witgerande doorgegeven. Niet erg, daar komen we door heronderzoek, uiteindelijk, wel uit.

HEESTERSLAK

De Heesterslak is meer een liefhebber van ruigere terreintjes. Bosranden, parken, duinranden, soms ook tuinen. En ja, natuurlijk ook in heesters. Hoewel altijd gespikkeld met een paarsrode vage streep, zijn er grote verschillen in vorm qua hoogte en breedte. Maar altijd hebben ze een bijna ronde, wittige mondrand. De meeste waarnemers herkennen de soort wel goed.

BOERENKNOOPJE

Het Boerenknoopje is blijkbaar, misschien mede door dit project(?), een favoriet bij veel tuinspeurders. Door meerdere mensen liefkozend 'knoopies' genoemd; ook een keer 'muntjes' (vanwege de platte ronde vorm?). Ooit leefde deze slak vooral in bosachtig gebied. De overstap naar tuintjes is in de laatste eeuw onopvallend, maar wel vrij rigoureus gemaakt. Draai hout of stenen om in een liefst lekker rommelig tuintje en de kans is ongeveer dertig procent 'dat u 'm heeft'. En je kunt ze gerust houden. Ze eten oud hout en (oud) bladafval. Van verse plantjes blijven ze gewoonlijk af.

DOORSCHIJNENDE GLASSLAK

Waarom is de Doorschijnende glasslak in het project betrokken? Omdat je deze dunshelige, glasachtige soort vooral in de winter ziet. Jammer genoeg was het plaatje niet zo natuurgetrouw. Het huisje is altijd flessengroen, nooit witgrijs. Meerdere mensen verwarren andere slakken hiermee. "Grote aantallen Doorschijnende glasslak; wij noemen ze ook de Barnsteenslak." en "kan ook jonge Segrijnslak zijn geweest"; "gaat om slakken die er uitzien als een Wulk, een paar zeer kleine, 2-4 mm groot". Zomerwaarnemingen zijn soms wat dubieus. "14-18 juni hebben we

deze slakken gevangen". De slak werd in verhouding wat minder gemeld; in de winter kijken immers minder mensen naar slakken.

GEWONE OF GROTE WEGSLAK

Van de 'wegsigaar' ofwel Grote wegslak kwamen vele honderden waarnemingen binnen. Vrijwel niemand was echt blij met deze slak: "slijmerig" en "eng". "De schrik voor mijn planten"; "je durfde amper in je tuin te werken; greep er constant in!"; 's Avonds een rondje dorp was slalom lopen"; "soms tientallen in een 'rondetafelconferentie'" enzovoorts. Het beroemde schoteltje bier werd vooral tegen deze jongens (of meisjes; ze zijn tweeslachtig) vaak ingezet.

LICHTE AARDSLAK

We waren benieuwd naar de Lichte aardslak. Volgens veel gegevens zou deze soort in Nederland sterk achteruit gegaan zijn. Toch kwamen er nog bijna 200 waarnemingen binnen. Van een deel blijkt uit beschrijvingen dat het toch een andere soort was (meestal de Gewone wegslak). Toch zitten ze blijkbaar nog her en der in Nederlandse huizen, kelders en waterputten verborgen, zoals blijkt uit opmerkingen als "in huis"; "in de put van de watermeter"; "Elk jaar heb ik die Lichte aardslak in huis aangetroffen. 's Nachts zijn zij actief, ongeveer om een uur of 3, soms wat eerder" en "De slakken zaten te smullen van de brokjes van onze kat, binnenshuis (oud huis, met vochtige, ongebruikte kelder)". Meerdere waarnemers hebben foto's als bewijsmateriaal.

TIJGERSLAK OF GROTE AARDSLAK

De naam tijgerslak sprak duidelijk meer tot de verbeelding dan de 'officiële' Nederlandse naam Grote aardslak. Het zijn prachtige, qua patroon zeer variabele, vrij slanke dieren. Ze kunnen fiks worden. Er worden door waarnemers afmetingen tot 18 cm genoemd. Net als de Lichte aardslak, kom je ze ook soms binnenshuis tegen: "Grote aardslak in regenputje en serre"; "Tot 16 nov. nog steeds Grote aardslak, zelfs in huis"; "in de ijskelder, allen bij de ingang". Ook de beroemde paring (hangend aan slijmdraden met onderuit hangende, in elkaar gekronkelde penissen) is meermalen waargenomen en zelfs gefotografeerd ("parend aan slijmdraad aan een boom op ca 30 cm hoogte". De meeste mensen vonden ze "mooi maar wel schadelijk"; "Vanwege enorme vraatzucht ruimen we de Grote aardslak syste-

We zijn in de plusklas aan het werk gegaan met 'ogen op steeltjes'. We hebben samen in de klas verschillende slakken bekeken en alle vragen gemaakt en de tekst gelezen.

Yori: Slakken zijn leuk om op de kaart op te zoeken.

Iris: Ik vind slakken leuk, je kunt ze verzamelen en later opzoeken op de kaart.

Ik vond de puzzel leuk over slakken.

Lisa: Slakken zijn leuk, ze zijn heel glad. Je kunt een slakkenparadijs maken met steentjes, onkruid en takjes en je kan zelfs een slakken W.C. maken met steentjes.

Nicky: Ik heb heel veel geleerd over slakken. Ik wist niet dat een weekdier een mollusk genoemd werd.

Sanne: Ik vond het wie is wat spel heel erg leuk. Ik dacht dat slakken heel erg vies en slijmerig waren en nu vind ik ze toch wel heel erg leuk.

Mignon Wortelboer

matisch op". Toch stimuleerde de soort mensen ook tot lyrische beschrijvingen: "prachtig zebra-gestreept": "eerder als een panter gevlekt dan een tijgerstreep" en zelfs gedichtjes als "er zit regelmatig een tijgerslak in onze groentebak."

WORMNAAKTSLAK

De Wormnaaktslak leeft nog maar kort (enkele decennia) in Nederland. Toch breidt hij zich in ras tempo uit. Ze leven deels onder de grond en kruipen ook door gaten van regenwormen. Het zouden rovers zijn, maar ze zijn ook in aardappels aangetroffen. Vaak te vinden onder grasplaggen en grote stenen. Verreweg de meeste mensen hadden echter moeite met het herkennen. Alle grijzige slakken die er een beetje dun uitzagen, werden voor de Wormnaaktslak uitgescholden. Uit beschrijvingen en maten blijkt dan dat het ze zeker niet waren. Vooral de Gevlekte akkerslak (*Deroceras reticulatum*; ook wel Sla-slakje genoemd) is vaak voor Wormnaaktslak uitgescholden. Hoeveel van de tientallen meldingen werkelijk tot deze soort behoren is helaas niet duidelijk. De experts moeten het maar uitzoeken.

OVERIGE SLAKKEN

In het KNNV-boekje *Slakken in beeld* worden nog meer slakken behandeld. Mede daardoor kwamen er ook meldingen binnen van Barnsteenslakken, Akkerslakken, Glansslakken, Clausilia's en Agaatslakken.

Tabel 3

Aantal waarnemingen per soort

soort	aantal	soort	aantal
Gewone tuinslak [<i>Cepaea nemoralis</i>]	859	Doorschijnende glasslak [<i>Vitrina pellucida</i>]	91
Segrijnslak [<i>Helix aspersa</i>]	795	Haarslak [<i>Trichia hispida</i>]	17
Gewone / Grote wegslak [<i>Arion ater rufus</i>]	635	Grote glansslak [<i>Oxychilus draparnaudi</i>]	10
Witgerande tuinslak [<i>Cepaea hortensis</i>]	448	Slanke barnsteenslak [<i>Oxyloma cf elegans</i>]	7
Grote aardslak /tijgerslak [<i>Limax maximus</i>]	326	Donkere glimslak [<i>Zonitoides nitidus</i>]	3
Wijngaardslak [<i>Helix pomatia</i>]	264	Grauwe wegslak [<i>Arion circumscriptus</i>]	3
Heesterslak [<i>Arianta arbustorum</i>]	248	Kleine akkerslak [<i>Deroceras laeve</i>]	2
Boerenknoopje [<i>Discus rotundatus</i>]	232	Schorshorentje [<i>Balea perversa</i>]	2
Wormnaaktslak [<i>Boettgerilla pallens</i>]	154	Gewone barnsteenslak [<i>Succinea putris</i>]	1
Lichte aardslak [<i>Limax flavus</i>]	104	Oorvormige poelslak [<i>Radix auricularia</i>]	1

Tabel 4

Aantal waarnemingen per soort per biotooptype, voor de meest gevonden soorten.

soort	biotoop	tuin	bos	wegberm	volkstuint	park
Gewone / Grote wegslak [<i>Arion ater rufus</i>]		132	27	26	18	14
Gewone tuinslak [<i>Cepaea nemoralis</i>]		350	27		18	18
Segrijnslak [<i>Helix aspersa</i>]		345			26	17
Wijngaardslak [<i>Helix pomatia</i>]		76	40	13		
Witgerande tuinslak [<i>Cepaea hortensis</i>]		168				12

Ook werden meermalen waterslakken gemeld (uit tuinvijvertjes).

CONCLUSIE

Niet alleen letterlijk zijn de slakken op de kaart gezet. Door het project hebben veel mensen meer kennis gekregen over de leefwijze van slakken en vooral geleerd, dat niet iedere slak een aanval doet op tuinplanten, maar dat ze hun nut als composteersers in de tuin het jaar rond bewijzen. Hopelijk is ook hun rol in de voedselketen door dit project duidelijk gemaakt en heeft dit tot gevolg dat slakken door veel meer mensen gedoogd en niet meer vernietigd worden.

Dankzij het KNNV project hebben meerdere serieuze waarnemers zich opgegeven voor het Atlasproject.

Marijke van Damme-Jongsten is projectleider op het KNNV-bureau in Utrecht.

Laurens Sparrius (BIO.DIV) verzorgt de website en dataverwerking van KNNV-projecten.

Met dank aan Rykel de Bruyne die als landelijk coördinator van het Atlasproject Nederlandse Mollusken mede-initiatiefnemer van het project was en zijn kennis van slakken in dienst heeft gesteld van het project.

Tevens dank aan Adriaan Gmelig Meyling, voorzitter van Stichting ANEMOON, die onder meer gezorgd heeft voor vrijwilligers om de gegevens in te voeren en die op verzoek aan serieuze waarnemers het 'slakkenpakket' van het ANM met uitgebreide zoekkaarten en een handleiding toestuurde.

Het KNNV-project 'Ogen op steeltjes' werd mede gefinancierd met steun van het VSB-fonds en het KF Hein fonds.

 VSBfonds

kfHein,fonds

Het boekje Slakken in beeld is ook na dit project nog gewoon verkrijgbaar bij de KNNV. Het boek Van Nonnetje tot Tonnetje over de landslakken, zoetwaterslakken en fossiele schelpen in en om Amsterdam, is nog bij Stichting ANEMOON verkrijgbaar.

Aanbevolen literatuur

DE BRUYNE, R. H., NECKHEIM, T. (2001), *Van Nonnetje tot Tonnetje*.
BOS F. (2005), *Slakken in beeld*.
KNNV-Uitgeverij, Utrecht.

Rechtsonder: een abnormaal vergroeid slakkenhuisje van de Gewone tuinslak, gevonden in Lelystad. Zulke kurkentrekkers worden niet vaak gevonden.

FOTO: FRANCIESS VUIJSTERS

Rechts: een afbeelding van een extreem scalaride Segrijnslak ruim 100 jaar geleden gevonden in Engeland. BRON: J.W. TAYLOR (1895) MONOGRAPH OF THE LAND & FRESH-WATER MOLLUSCA OF THE BRITISH ISLES.

UNIEKE KURKENTREKKER-TUINSLAK GEVONDEN!

"Heb ik mijn kurkentrekker in de tuin laten slingeren? Nee! Kijk nou es, hij kruipt!"

15 mei 2005, 's morgens werd iets na acht uur, in een tuin bij Lelystad een uiterst bijzondere ontdekking gedaan. Er moesten diverse experts, onder meer van het Zoologisch Museum in Amsterdam aan te pas komen om dit weekdier (het was duidelijk een slak, maar welke?) op naam te brengen.

Uiteindelijk blijkt het te gaan om een abnormaal vergroeid exemplaar van de Gewone tuinslak (*Cepaea nemoralis*). Alleen heeft dit éne dier in plaats van het normale, bij iedereen bekende, knopvormige slakkenhuisje, er een met een totaal uitgerekte vorm: "Het is alsof iemand alle windingen helemaal uit elkaar heeft getrokken".

Een op deze manier volledig vergroeid slakkenhuisje is uiterst zeldzaam. Voor dit verschijnsel is een duur woord beschikbaar: dergelijke slakkenhuisjes zijn 'scalaride'.

Rykel de Bruyne & Gerhard C. Cadée

Enige citaten uit de stapels brieven:

"Ik leg iedere avond een paar kattenbrokjes op de keldertrap voor mijn slakken".

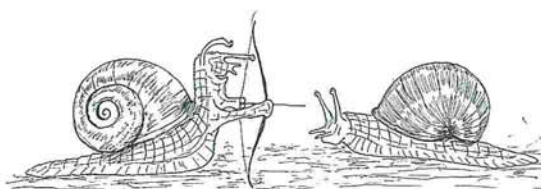
"Ik twijfel of het lichte aardslakken zijn, want ze drinken niet erg graag van het schoteltje bier".

"Ik heb bakjes bier neergezet en ving wel veertig slakken per bakje. Helaas hadden ze graag een hapje sla bij de borrel, dus mijn zaaigoed werd nooit hoger dan twee cm."

"De slakken in de tuin overleefden onze ontmoeting niet."

"Deze natuurbelieving vind ik niet zo leuk: ze vreten alles op".

"Dankzij de info in *Groei en Bloei* laat ik nu de andere huisjesslakken met rust"

TEKENING: ONNO VAN HEST

SLAKKENPOËZIE

We kregen veel slakkenfoto's toegestuurd en zelfs een borduurpatroon voor een slak in kruissteek. Anderen sloegen aan het dichtten of stuurden bestaande gedichtjes in:

"Op haar daag'lijkse tocht langs het slootje,
kreeg vanochtend een preuts escargotje,
de schrik van haar leven:
ze zag daar zo-even,
drie naaktslakken gaan in hun blootje! "
(met toestemming overgenomen uit
het boek 'Van Nonnetje tot Tonnetje')

Dubbele helix

Ik had hun een beter lot gegund,
die twee verliefde slakken.
Ze hadden het op elkaar gemunt
en elkaar ook goed te pakken.
Maar ik kwam achter in mijn tuin
en vulde lege zakken
met onkruid en ook met wat puin.
Toen hoorde ik het krakken.

Dit heb ik niet gewild, o nee,
ze hadden kunnen blijven.
Mijn voet plette hen alletwee.
Vermorzeld zijn hun lijven.
Een zielig hoopje snot ligt daar
uitdrogend op de stenen.
De liefdespijltjes naast elkaar.
Je zou er haast van wenen.

(Onno van Hest)